

Фрагменти в развитието на висшето образование

проф. д-р Манол Н. Рибов
УНСС

Резюме: В недалечното минало, когато светът не беше така глобализиран, реформите в образователната система се свеждаха до усъвършенстване на това, което е направено през последните години. Промените бяха насочени най-вече към съдържанието на учебните програми, към методиката на преподаване и към оценяване на придобитите знания. Нещо, което в съвременните условия е крайно недостигащо.

Настъпни времето за качествени промени, при това не само в програмите и методите за тяхното реализиране, а преди всичко в целите и стратегиите на системата. Все по-осезаема става нуждата от нова концепция, от фокусиране на вниманието върху човека като предмет на познанието, върху социалната ситуация в научното познание и тенденциите към интеграция на научните знания. Особено актуален става въпросът за гъвкавото обучение и за разумния баланс между теоретичната и практическа насоченост на учебното съдържание. На тези и други проблеми е посветена настоящата статия.

Ключови думи: концепция, познание, икономическа теория на живота, човекът и неговата жизнена среда, социална ситуация, интеграция на научните знания, проблемно-базирано обучение.

JEL: I21, I28, A2, D81.

Последните няколко десетилетия се отличават с изключителна динамичност и противоречивост. В световен мащаб протичат икономически, научно-технически и социокултурни процеси, които често ни изненадват с цикличните си превизикателства. Промените следват една след друга във всички области на живота и са наситени с интензивни и дълбоки изменения, които често нямат аналог в историята. Най-ярко открояваща се сред тях безспорно е **глобализацията**, осигуряваща ускореното нарастване на популациите и човешката мобилност, подпомагана от интензивно развитие на технологиите и комуникациите. Не са малко и успехите, които дават основание да се говори за социален прогрес, за разцвет на науката и техниката, на културата и изкуството. Те обаче се съпътстват от екологични, икономически, социални и други кризи. Реално погледнато, абсолютизирането на цивилизацията и подценяването на общочовешките ценности доведе до всеобща криза на човека, на неговата душевност и духовност. В тези условия все по-често възниква въпросът за **образованието**, което е необходимо на променящия се свят, за да бъдат оправдани надеждите на човечеството.

За необходимостта от нова концепция

Поради все по-голямото значение, което

мическия растеж и духовния напредък на нацията, **Висшето образование** е постоянно във фокуса на вниманието на обществото. Това се обяснява с ключовата му функция за настоящето и бъдещо развитие на икономиката. При това, икономиката е базата, а образованието – надстройката на обществото. В този смисъл **работеща концепция** за развитието на висшето образование ще има тогава, когато има ясна визия за развитието на икономиката.

От друга страна, за никого не е тайна, че тази сфера се характеризира с много голяма инерция и адаптирането ѝ в динамични условия е труден, дори болезнен процес. Всеки опит за разчупване на стереотипите се сблъсква с традициите и намира аргументи, които го подкрепят или отхвърлят. Очевидно подобно противопоставяне има силно рационални елементи за съхраняване на натрупания опит и отказ от необмислени решения, но в него има и риск от поставянето на една образователна институция и нейния „продукт“ извън сферата на очакванията на обществото.

В недалечното минало, когато светът не беше така глобализиран, реформите в образователната система се свеждаха до усъвършенстване на това, което е направено през последните години. Промените бяха насочени най-вече към съдържанието на учебните програми, към методиката на преподаване и към оценяване на придобитите знания. Нещо, което в съвременните условия е крайно недостатъчно. Настъпи времето за качествени промени, при това не само в програмите и методите за тяхното реализиране, а преди всичко в целите на системата. Все по-осезаема става нуждата от нови средства, от други умения, от изцяло ново чувство за посока. Още по-фундаменталният факт обаче е, че трябва да поставим под съмнение всичките си лични и организацион-

ни представи за напълно различния свят, към който сме се запътили.

Всичко това поставя академичната мисъл в сложна проблемна ситуация, изискваща да се изследва бъдещето, колкото е възможно многоостранно, за да се синтезира една по-хोलистична гледна точка за възможната посока, в която се движи светът. Подготовката на специалисти с висше образование в условията на неопределеност и бързо променящ се глобализиращ се свят изисква друга концепция. Критерият за нейната оценка е дали отговаря на предизвикателствата на глобализацията. Едно от тях е свързано с **поставянето на нова цел** пред образованието, изискваща формирането на друг тип характеристики на човешкия фактор, на нови компетентности, на друга интелигентност, в основата на която стоят креативното мислене и действията. Във връзка с това е необходимо да се подмени досега действащата репродуктивна образователна система със система, осигуряваща интерактивна среда, въоръжаваща индивида с творчески умения сам да се справя, сам да намира решения, да бъде креативен, способен да се грижи пълноценно за себе си и за другите, да допринесе за благосъстоянието и развитието на обществото.

Няма образователен модел, който да предлага завършена схема. Професиите не се научават нито в училище, нито в университета. Там могат да ти дадат само някаква основа, базисни знания, върху които с помощта на креативни умения сам да надграждаш. Наивно е да очакваме образованието да стане дотолкова съвършено, че да осигурява пълния пакет знания и умения по съответната специалност. Откриването и развитието на индивидуалните креативни черти на личността е главното и основното, което е актуално за целите на висшето образование. Това налага да се обърне много по-голямо внимание на изучаването на поведението

на човека в различни социални ситуации, в които се интегрират на системна основа логически структури на научноизследователски методи от различни науки.

Човекът като предмет на познанието

Акцентът върху изучаването на човека във висшето училище никак не е случаен. Всичко започва от човека, преминава през човека и достига до човека. Той произвежда блага, създава едни или други средства на труда, формира и развива обществени отношения и институции. Върху него се гради семейството, организацията, селищната система и държавата. А това означава, че присъствието в структурата на обществения живот и образованието далеч не може да се обхване и измери само с твърдението, че човекът е просто единият от компонентите на тези структури. Ясно е, че той е нещо много повече, което е сложно и трудно за разбиране.

Каквито и обяснения да се дават по този въпрос, едно е безспорно – **действията на човека** се вливат в социалния свят и спомагат за създаването на действителност, която на свой ред въздейства върху него, тласкайки го в една или друга посока, с последствия, които могат да бъдат лоши или добри. Човекът се оказва всмукан в социалните потоци и по такъв начин укрепва тяхната мощ и силата на въздействието им върху него самия. Без това да е негово съзнателно намерение, той подпомага възникването на моди и младежки движения, религиозни култове, буйни изблици на национализъм или еуфория на борсовите пазари. Много вероятно е човекът да се носи на гребена на вълните от енергия на скрити течения в социума, без дори да

забелязва тяхното съществуване, докато те влияят върху начина, по който той мисли, карат го да се приобщи към едни идеи, вместо към други, и формират онова, което смята за модно и социално приемливо.

Поведението на човека в различни ситуации би трябвало доста непосредствено да отразява неговия характер. Това обяснение изглежда почти очевидно, но се оказва, че тази идея всъщност е заблуда и че социалните резултати не отразяват непременно желанието или намеренията, навичките или държанието на когото и да било. Тя подсказва, че има нещо дълбоко погрешно в нашето интуитивно разбиране за това как е устроен светът. Задачата да разберем човека и неговите колективни действия е несъмнено ключов проблем на нашето време. От глобалното затопляне, през влошаването на околната среда, до възобновяването на разпространението на ядрени оръжия, човечеството никога досега не се е изправяло пред толкова сериозни проблеми, произтичащи толкова пряко от нашата неспособност да управляваме колективните си действия в социума. Едва ли някое велико откритие ще ни позволи да разрешим всички тези проблеми. Очевидно е обаче, че нашите умения да се справяме с проблемите ще нараснат значително, ако разбираме вярно скритите сили, които движат нашия свят и придават облик и форма на живота ни като колектив.

Макар че може и да сме много далеч от това да идентифицираме стриктни „законали“ светове на хората, учените са открили закономерности в него и сега установяват, че те по никакъв начин не противоречат на свободната воля на индивида. Ясно е, че хората могат да бъдат свободни индивиди, чиито действия, комбинирани помежду си, водят до предсказуеми резултати за колектива¹.

¹ Gray, P., *Scaling Behavior in the Growth of Companies*, New York: Norton, 2004.

Социалният свят е създаден от хора и израства от техните действия, така че следва да бъде обяснен, като се изхожда от хората и начините, по които те си взаимодействат. Това именно налага да се изучават различните явления в социума. Във връзка с това е необходимо да се добие ясна представа за основните черти на човешкото поведение, като се установи склонността на човека да копира другите и да намери място сред околните или способността му бързо да се приспособява към един променящ се свят.

Изложените съображения показват недвусмислено, че в **учебните планове** на висшите училища, независимо от тяхната област и професионално направление, трябва да бъдат включени задължително дисциплини, осигуряващи фундаментална подготовка за икономическата теория на живота, за човека и неговата жизнена среда. И не само това, човекът трябва да продължи да бъде обект на задълбочени проучвания. И това е обяснимо, тъй като все още съществува **дефицит на научни знания** в тази област, а това се отразява неблагоприятно и на образователния процес².

Социалната ситуация в научното познание

Днешният специалист, **независимо от областта на висшето образование и професионалното направление**, което е завършил, е изправен пред необходимостта повече от когато и да било да решава ситуации от различно естество. Те най-често възникват, когато дадена дейност трябва да се поддържа в определени граници, да се приведе от едно състояние в друго или да бъде заменена с друга дейност. С тях се сблъскват специалистите от **хуманитарните, природните, обществените и техническите науки**. Те възникват

не само на **работното място, но и при решаването на чисто битови въпроси**. И независимо от това, че могат да имат статуса на задачи или да прерастват в проблеми, обективно погледнато те могат да имат различни, а нерядко и противоположни решения с непрегледими последици за човека и обществото. Оттук следва, че при организирането и изпълнението на човешката дейност трябва широко и резултатно да се разкриват и анализират възможните алтернативи, да се съпоставят по определени критерии и върху тази основа да се избират оптимални решения.

Няма да сгрешим, ако отбележим, че ежедневно хората се срещат с непредвидени ситуации и това ги кара да търсят пътища за решаването им. Естествено е тогава очакването на всички, всяка от сферите на образованието, вкл. и академичното, да дава умения за справяне в ситуации, различни от познатите. Това изисква да се извършат промени в учебните планове и програми на базовото (фундаментално), специализирано (професионално) и академично образование. Сега те са създадени с негласното допускане, че всички проблеми вече са решени и преподавателят знае отговорите. Следователно работата му е да разкрие проблема пред тези, които се обучават, след което да им каже отговора, и по този начин да изпълни своите задължения. Проблемите на бъдещия свят, обаче, все още не съществуват, тъй като той тепърва ще се създава. В този смисъл, традиционното обучение е по-скоро свързано с опасността да лишава от умения учащите се. Много от допусканията в него са, че в света има познаваеми неща и че ако ги знаем, можем да продължим напред с известна сигурност. В действителност обаче, животът е поредица от проблеми с открит край, без правилен отговор, но все пак изискващ отговор. Това обяснява и необходимостта от нов тип обучение, което не се свежда само до усвояване на знания и факти. Разбира

² Harris, J., Concerning Human Understanding, New York, Pi Press, 2005.

се, те също са важни, но днес достъпът до тях е лесен. Следователно, работата на преподавателя е да подпомогне учащите се да знаят как да го правят.

Един вариант за организиране на образователния процес в академичната сфера и при други варианти на професионална подготовка е обучението, основано на решаване на проблеми, или на т.нар. **проблемно-базирано обучение**, което може да се разглежда като по-задълбочено прилагане на проблемното обучение. В случая дидактическата проблемност поставя на преден план взаимоотношенията между преподавателя и обучаваните, характера на проблемната ситуация и отношението „старо – ново знание“. Това се отнася и за проблемно-базираното обучение, но то има определена специфика, породена от естеството на преподаване и учение, осъществявано в рамките на цял курс или на относително обособени негови единици.

Основните характеристики на проблемно-базираното обучение е отворената му структура и високата степен на автономност на индивида в процеса на учение, а като методология на преподаването, то е ориентирано към придобиване на знания и умения в рамките на изучаваната учебна дисциплина, но при непосредственото използване на ключови професионални ситуации в качеството им на начални стимули и фокус на учебната дейност³.

Методологията на проблемно-базираното обучение се опира на професионалната практика в качеството ѝ на специфичен катализатор на процеса на учение. Това налага програмите да се разработват така, че да осигуряват среда на специализирани задачи за проблемно-базирано обучение и съответни условия за изпълнение на учебната дейност. Всеки пункт от про-

блемно-базиран курс започва с поставянето на проблем или няколко проблема, които са извлечени от реалната житейска и професионална практика, както и от областта на учебното съдържание. В центъра на образователния процес се поставя подпомагането на самостоятелното учение и това дава основание процесът да се разглежда като специфично активно обучение. Като цяло, проблемно-базираното обучение е ориентирано към обучавания и тук функцията на преподавателя е да постави в определени рамки процеса, да го наблюдава и да се намесва, когато е необходима помощ при извършване на действия, прилагане на базови умения или липса на минало знание⁴.

Тенденция към интеграция на научните знания

Интегрираният начин на мислене и анализ е извикан на живот от дълбоките и мащабни изменения, които настъпват в науката, образованието и обществото. Изходното начало при него е търсенето и установяването на такива системни характеристики, които водят до синтез на частите. В резултат на този процес се формираха **синтетични научни дисциплини и направления**. В случая не става дума за т. нар. междинни науки, а за нов тип синтез на науките, в резултат на което се обособяват понятия, категории и теории на границите между три, четири, пет и повече класически науки. Във връзка с това, първостепенно значение и за науката, и за образованието придобива задачата да се разкрият **мисловни конструкции**, в които и чрез които се осъществява синтез на знанията и практическите действия.

Реално погледнато всяка една от логическите конструкции има своето място и своето

³ Brown, D., A Taxonomy of Problem-based Learning Methods, New York, John Wiley&Sons, 2002, pp. 97-110

⁴ Smith, A., P. Russell, Problem-based Learning, New York, Harpers Row, 2000, pp. 325-349

реално значение, както в научното познание, така и в образователния процес. Сега, например, образователната система прилага учебно съдържание, съобразено преди всичко с традиционната дисциплинна структура на научното познание. В същото време обемът на научната информация нараства лавинообразно, в резултат на което досегашното образование се оказва в невъзможност да осигури нормално усвояване на учебния материал.

За да се намери решение на този проблем, е необходимо при подбора и йерархичното подреждане на учебните дисциплини да се отчита тяхната засилваща се интердисциплинарност. Глобализацията дава своето отражение и върху човешкото познание. Отделните учебни дисциплини стават все по-преплетени и взаимопроникващи. Ето защо, съдържанието на учебните програми трябва да се променя в посока интердисциплинарност, конвертируемост и динамичност⁵.

Изучаването на генезиса и развитието на тези тенденции показва, че те се проявяват като структурна и функционална интеграция. В теоретичните разработки структурната интеграция, наричана още количествена, е детерминирана от интеграционните процеси в науката. В случая става въпрос за интеграция от сумарен тип, която по вътрешна структура и функции не е интердисциплинарна. По същество тя представлява реорганизация на учебното съдържание на две или повече учебни дисциплини, без да имат достатъчно надеждни общи елементи, които органично да ги обединяват. Не така стоят, обаче, нещата при **функционалната** или т.нар. качествена интеграция, при която учебното съдържание се центрира около важен принцип, идея, обща тема или област на общи интереси. Това е и причината тя най-често да се свързва с ключови концепции и общи принципи. Приема се,

че най-представителен за нея е тематично ориентираният подход, въпреки че се основа на структуриране на тематичните знания, което я отдалечава от интегритета.

Анализирайки в друг аспект тези процеси, не можем да не засегнем вертикалната и хоризонталната интеграция. Обикновено, когато се говори за вертикалната интеграция, се визира приемствеността, а за хоризонталната – връзката между аудиторната и извънаудиторната заетост. Този процес е израз на закономерно засилващо се взаимодействие между различните явления, но неговата същност е далеч по-дълбока, по-сложна, отколкото простото взаимодействие. Във връзка с това би било некоректно той да се разглежда като един от случаите на междудисциплинните изследвания или на комплексния подход в организацията и управлението на висшето образование.

Ако вземем една от известните класификации на видовете кооперации между различните дисциплини, бихме могли да говорим за интрадисциплинна, интердисциплинна, мултидисциплинна и трансдисциплинна интеграция. Важна особеност на **интрадисциплинната** интеграция е външнопредметната връзка, а на **интердисциплинната** – междупредметната. По-сложен е статутът на другите два вида интеграция. При **мултидисциплинната** интеграция, например, има съчетание на различни дисциплини, които понякога нямат явна връзка помежду си. Що се отнася до **трансдисциплинарността**, тя представлява създаване на обща система от аксиоми за определен клас от дисциплини. Това е и причината, поради която **общонаучните принципи и проблеми** се наричат трансдисциплинарни. Умелото въвеждане на тези принципи и проблеми ще доведе до дълбока революция в образователното дело. Въпросът в случая не се свежда само до това, че се съкращава обемът на учебния материал. Изучаването

⁵ Rich, M., W. Borg, The Reforming of General Education, New York, McGraw – Hill, Inc, pp. 63-68.

на трансдисциплинарните принципи и проблеми позволява да се вникне в същността на универсалните връзки и закономерности на света. Човек започва да усвоява света по нови закони и закономерности на научните познания, в които се интегрират на системна основа логически структури и научноизследователски методи от различни науки. Очевидно, тук не става въпрос само за пренасяне на познавателни методи и средства. Въпросът е далеч по-сложен, защото се извършва дълбок процес на трансформиране на едни познавателни структури в други, на формиране и обосноваване на нов тип духовно усвояване на света.

Налице са необходимите условия за осъществяването на **широка научна и културна подготовка** в образователната система. Именно тя дава възможност на човека не само да се ориентира в новите проблеми, но и бързо и безболезнено да се преквалифицира, да се преориентира към други области и дейности, да съвместява професии. Практиката неговусмислено показва, че вече не може да се овладява една професия без широка научна и общокултурна подготовка. Разбира се, това не означава да се разширява още повече учебният материал или пък да се подценява в каквато и да е степен специалната професионална подготовка. Днес все по-голямо значение започват да придобиват интегрално изградените учебни дисциплини, осигуряващи широка професионална подготовка. Това по-конкретно означава възможност, както за мобилност, така и за по-дълбоко овладяване на конкретната професионална специализация.

Разглежданите тенденции изискват **реорганизация на учебното съдържание** в учебните програми и планове. Това не бива да става чрез механичното прибавяне в учебните планове на фундаментални учебни дисциплини за сметка на специалните дисциплини, осигуряващи професионалната подготовка. Приоритетът трябва да остане на специалните учебни дис-

циплини, но те трябва да са изградени по функционален, а не по предметен принцип. Световният опит показва, че именно изградената на такава основа система на професионална подготовка във висшите училища ще доведе до солидно усвояване на професиите.

Гъвкаво обучение

Прогресът на технологиите, нарастващата конкуренция в икономиката, потребността от адаптивна и висококвалифицирана работна ръка поражда необходимостта от създаването на **гъвкави системи за подготовка на специалисти**, способни да развият и прилагат научни знания в различни области на човешката дейност. По-конкретно, става въпрос за съчетаване на дистанционния и традиционен начин на обучение. При него на студентите се предоставя възможност за широко профилна или специализирана професионална подготовка, независимо от това, какви са уменията и способностите им, като се зачитат индивидуалните им особености и потребности. Това става чрез съобразяване на съдържанието, структурата на знанията и учебния материал със спецификата на познавателните процеси на обучение и насърчаване на увереността в собствените сили и възможности на студента. Когато се проектират курсовете за обучение, се взема предвид модулният подход. И това не е случайно. Свидетели сме на една стабилна тенденция в последните години към **модуларизация на програмите** за образование и обучение и въвеждане на учебни единици, подлежащи на оценяване, които водят до придобиване на знания и умения. Все по-често се изразява намерение за развитие на програми, които са разработени според индивидуалните потребности на работодателите или обучаваните.

Студентите имат възможност да изберат най-подходящите за тяхното равнище на компетентност информационни единици и умения.

Всеки модул се придружава от указания, в които се дават препоръки как да се планира учението, дават се насоки как да се търси помощта на преподавателя. В тях са описани целите, задачите, предназначението на отделните модули, изискванията, с които учащите се трябва да се съобразяват при подготовката на възложените им задания. Ядрото на всеки модул е **учебният пакет**, в който са включени различни медии. Става въпрос за печатни, софтуерни, аудио и видео материали, компакт дискове, CD-ROM. С тях се насърчава самостоятелното и критично мислене, повишава се мотивацията и се поддържа вниманието на обучаваните. Създава се привлекателна интерактивна учебна среда, която стимулира изследователския дух на студентите. За целта са предвидени различни видове учебни и практически дейности, форми на самоконтрол, резюмета и обобщения, улесняващи разбирането на ключови постижения и тестване на наученото чрез серия от въпроси, покриващи цялото съдържание на всяка информационна единица. Идеята е да се накара учащият се да осъзнае, че **смисълът на учението** не е толкова и главно в "абсорбирането" на учебното съдържание, а в развитието на уменията за неговото практическо използване.

Добре документиран факт е, че хората имат свои **предпочитани стилове** на учение и е ясно, че ако програмата не е структурирана в съответствие с техния предпочитан стил, те ще имат по-ниско постижения. Аспекти на избора са многобройни и включват: какво трябва да бъде научно, как да бъде написано, как да бъде научено, с кого, къде, както и времевата рамка на учение, вкл. и скоростта и последователността на учебните периоди. Това обаче е гледната точка на студентите, а организаторите на обучението трябва да разработят програмите така, че да бъдат управляеми. Следователно, съвпадението между предпочитанията на учащите се и институционалните предложения упражняват влияние върху мотивацията.

Модулизираните учебни програми дават възможност на организаторите на обучението да отговарят бързо на **потребностите на работодателите**. Характерното за тях е, че дори когато се приемат в обобщен смисъл, те не са еднакви с тези на икономиката. Едни от тях могат да бъдат насочени към непосредствени проблеми и да произтичат от промените на изискванията на професията, дължащи се на нови технологии или причинени от реструктуриране на организацията на труда, производството и управлението. Много от тези потребности по характер са краткосрочни, тъй като силите, които ги движат, съществуват в краткосрочен план. потребностите на икономиката, от друга страна, са повлияни от дългосрочни цели за поддържане на инфраструктура, която продължава да осигурява основа за предлагане на умения и удовлетворяване на широка национална социално-икономическа политика, както и да отговаря на промените в производствените условия. Мрежата от гоставчици на обучение е част от икономическата инфраструктура, като за тази мрежа е необходимо да бъде направлявана в периоди на развитие и съкращаване и по тази причина се изисква дългосрочен поглед спрямо приоритетите. Тъй като очевидно изискванията за компетенции се развива твърде бързо, става трудно да се предвидят бъдещите потребности на пазара на труда, дори когато се поставя въпросът за кратки срокове напред.

Връзката с практиката

За недостатък на обучението във висшите училища се приема неговата откъснатост от практиката. Тежненията към самоцелно теоретизиране дори в онези дялове на познанието, които имат работа с непосредствената социална реалност, придобиха сила и престиж на „голяма наука“ и сложиха своя негативен отпечатък и върху учебния процес във висшите училища. За да се преодолее този недостатък от миналото, е необходимо да се постигне **раз-**

умен баланс между теоретичната и практическа насоченост на учебното съдържание. И сега учебниците продължават да са претоварени с теория и много излишна фактология за сметка на приложените знания и умения. По-голямата част от преподавателите възприемат обучавания индивид като съд, който трябва да се напълни със знания. Новото в глобализацията е висшето училище да вдъхновява студентите да учат, като им помогне да видят приложението на знанията в реалния свят.

В повечето висши училища актуализирането на учебния процес спрямо новите потребности на пазара на труда и неговото приближаване до бързо променящия се социален живот присъства слабо. Те не се съобразяват със своите потребители и имат своя логика и разбиране за знанието, необходимо на младите хора. За тях практическата подготовка се явява като един от големите дефицити. Причината за това е недостатъчната заинтересуваност от качеството на образователния продукт както от страна на студентите, така и от работодателите.

Интересът на студентите е да преминат колкото се може по-бързо през образователния процес, поради което всякакви импулси за промяна на образованието бързо отминават. За тях е много по-важно да получат диплома и да търсят в работата си начин да компенсират пропуските и липсващата практическа насоченост на образованието, отколкото да се опитват чрез организирани действия да реформират образователния процес. Неслучайно половината от студентите започват работа още по време на следването.

Образователните институции също не смятат за необходимо да съобразяват учебните си програми с потребностите на пазара на труда. Реално погледнато, без външен натиск те не могат да намерят никакъв мотив за реформиране. До появата му образованието и пазара

на труда ще намират трудно пресечни точки, а младите хора ще се чувстват по-слаби подготвени за нуждите на динамичния пазар.

Очевидно е, че за да изпълняват социалната си функция, висшите училища трябва да подготвят кадри, **адекватни на конкурентната практика**, които нужди удовлетворяват. Висшето образование винаги и при всички обстоятелства си остава система за подготовка на специалисти, а този факт вече определя наличието в него на вътрешни закономерности на развитие. Сега преобладава механизмът на взаимодействие между висшето образование и практиката, при който в практиката се назначават специалисти, подготвени по някакъв учебен план и включените в него програми. В случая се проявяват редица **слабости на обратната връзка** във веригата „подготвен специалист – реализация в практиката“. В крайна сметка специалистът, от една страна, и практиката, от друга, са принудени взаимно да се преустройват, при което не рядко се влагат много излишни сили и ресурси за отстраняване на възникващите негативни последици. Друга би била картината, ако при изготвянето на учебните планове и програми се тръгне не от академичните кабинети, а от практическата задача, от практиката, която се изгражда и развива по други принципи. В такъв случай ще се окаже, че за изготвянето на учебните планове и програми трябва да се тръгне от **национална квалификация на професиите, длъжностите (щатни) разписания, професиограмите и длъжностните характеристики, да се премине към разработването на модел на специалиста и квалификационна характеристика на специалността и на тази основа да се изготвят учебните планове и програми.**

Разбира се, учебните програми далеч не се изчерпват връзките с практиката. Те имат и много други измерения. Към тях бихме могли да отнесем **разширяването на факултетните**

и академични съвети с представители на браншовите организации, създаването на университетски фирми за консултации и експертни услуги и поемането на външни поръчки в научните лаборатории. И накрая ще посочим **изграждането на бизнес центрове и високотехнологични паркове като висша форма на интеграция с практиката.**

Не са малко страните, които реформират образователните си системи с цел да осигурят плавен преход през континуума теория – практика и за да хармонизират трудовите практики с академичното обучение. В някои бързо развиващи се области се знае, че **експертното знание**, базирано на трудов опит, е по-близо до последните новости от развитието, отколкото съдържанието на преподавания материал и изследователските програми в институциите, ангажирани с подготовката на специалисти с висше образование.

Един начин на действие, който изглежда привлича доста страни, е обучението да се осъществява в структури, ориентирани повече към **резултатите**, където методът на преподаване на програмата има по-малко значение от знанията, уменията и компетенциите, които студентите демонстрират. Когато програмите станат повече ориентирани към резултатите, има възможност да се ангажират и работодателите. Те могат например да дефинират ключови концепции и да станат участници в процеса на валидиране на знанията, придобити чрез опит.

Друга тенденция е стремежът за въвеждане на **по-голям избор в програмите** за висше образование. Предлага се въвеждането на професионални програми, които могат да бъдат включени в традиционното обучение на висшето училище. Тази възможност трябва да бъде подчертана, защото се по-

явяват нови, по-кратки и по-гъвкави алтернативни схеми в допълнение към изпитания и проверен в практиката срок на обучение. Програмите, ориентирани към труда са засилени и чрез модернизирани на съдържанието, разширяване на обхвата на включените предмети, увеличаване на финансирането за участниците и др. От особено значение е, че изясняването на напредъка в учението и възможностите за професионална реализация подобрява схемата на обучение, ориентирана към практиката във висшите училища⁶.

Завършвайки обсъждането, ще отбележим, че днес не е достатъчно само да се каже, че висшето образование трябва да бъде ориентирано към практиката. Пътят за реализацията на това изискване минава през **изграждането на своеобразен конфигуративен модел на подготвения специалист.** Само чрез такъв модел може да се определи кръгът на учебните дисциплини, по който се осъществява обучението, за да се предложи специалист, отговарящ на основните изисквания на практиката. Повече от очевидно е, че ефективната реорганизация на учебното съдържание във висшето училище е свързана със **синтеза на взаимното проникване** на различни научни дисциплини, изградени върху **единството на основните закони и принципи, които действат и обуславят съществуването и развитието на природата, човека и обществото.** Това учебно съдържание трябва да е ориентирано към подготовка, която не само и не просто осигурява знание, но и формира и развива способността за творческо мислене, за самостоятелно усвояване на нови знания. Реално погледнато, и учебното заведение, и методите на обучение и организацията на учебния процес трябва да бъдат поставени така, че да са в състояние да научат човека сам да се образова, сам да развива своя творчески потенциал, сам да използва този потенциал най-резултатно. **ИА**

⁶ Kelly, M., Working to learn: Transforming Learning in the Workplace, Kogan Page, London, 2004, pp 113-131.